

200 lat pierwszej polskiej politechniki. Szkoła Akademiczno-Górnicza w Kielcach

200 years since the first Polish Technical University.
Mining Skill Academy in Kielce

CEZARY JASTRZĘBSKI*

DOI: 10.17814/mechanik.2016.2.7

200 lat temu utworzono w Kielcach Szkołę Akademiczno-Górniczną. Była to pierwsza w Polsce i siódma w Europie wyższa uczelnia techniczna. W artykule przedstawiono okoliczności powstania szkoły i scharakteryzowano jej działalność.

SŁOWA KLUCZOWE: Szkoła Akademiczno-Górnicza, pierwsza politechnika, Kielce

Mining Skill Academy was founded in Kielce 200 years ago. This education enterprise had been the first technology-oriented academic institution in Poland and seventh one in Europe. The circumstances of the foundation process and educational activity of the school characteristics are described.

KEYWORDS: Mining Skill Academy, first university of technology, Kielce

200 lat temu, 20 lutego 1816 r. władze Królestwa Polskiego podjęły decyzję o powołaniu w Kielcach Głównej Dyrekcji Górniczej oraz zapowiedziały, że rozpocznie przy niej działalność Szkoła Akademiczno-Górnicza – siódma w Europie i pierwsza w Polsce politechnika, jedyna uczelnia wyższa poza Warszawą. W *Dzienniku Praw Królestwa Polskiego*, w postanowieniu Namiestnika Józefa Zajączka fakt ten odnotowano następująco: *Pod bokiem dyrekcji górniczej będzie założona szkoła górnicza praktyczna, w celu kształcenia zdatnych do kopalni urzędników i oficjalistów. Plan takowej szkoły przez Komisję Rządową Spraw Wewnętrznych, łącznie z Komisją Rządową Wyznań Religijnych i Oświecenia wypracowanym będzie.*

Wkrótce wiadomość o uczelni ukazała się również w urzędowej prasie regionalnej. W lipcu 1816 r. w *Dzienniku Departamentowym Krakowskim* pisano: *...chcąc młodzieży województwa krakowskiego ułatwić środki dalszej edukacji i podać sposobność ukształcenia się do ważnych posług krajowych, [postanowiono] z początkiem następnego roku szkolnego zaprowadzić w mieście Kielcach jedną szkołę wyższą, która by z czasem dojść mogła do stopnia dotychczasowych szkół departamentowych, drugą wyłącznie do nauk górnictwa, która ma zostawać pod kierunkiem tamtejszego dyrektora dyrekcji górniczej.*

Dlaczego na siedzibę pierwszej polskiej politechniki wybrano Kielce? Po upaństwowieniu dóbr biskupów krakowskich w czasach Sejmu Wielkiego miasto zyskało na znaczeniu wraz z planami Stanisława Staszica (rys. 1) dotyczącymi uruchomienia w okolicy wielkiego przemysłu w oparciu o tutejsze złoża surowców mineralnych, rozległe lasy zapewniające paliwo w postaci węgla drzewnego oraz liczne rzeki dostarczające energii. Zwracano uwagę na centralne położenie Kielc w regionie wyróżniającym się intensywną działalnością górnictwo-hutniczą, zarówno w dziedzinie rud żelaza, jak i kruszców. Nie bez znaczenia – podobnie jak w przypadku lokalizacji w Kielcach władz województwa krakowskiego – była także dostępność odpowiednich pomieszczeń. Początkowo planowano wykorzystać budynki zniszczonego przez pożar seminarium duchownego, ale ostatecznie dyrekcja

górnicza otrzymała siedzibę w korpusie głównym byłego pałacu biskupów krakowskich oraz zabudowaniach gospodarczych, a szkoła górnicza – w jego północnym skrzydle (rys. 2). Urządzono tam sale wykładowe i laboratorium oraz pokoje dla nauczycieli i studentów. Na piętrze korpusu głównego mieściły się pomieszczenia biblioteczne i gabinet historii naturalnej – wspólne dla dyrekcji i uczelni.

Rys. 1. Stanisław Staszic (źródło: *Tygodnik Ilustrowany*, nr 44, s. 401)

Najczęściej się przyjmuje, że uczelnia nosiła nazwę Szkoły Akademiczno-Górnicznej. Określenie to utrwaliło się na podstawie tłumaczenia rosyjskiego aktu powołania Głównej Dyrekcji Górniczej. W dokumentach i korespondencji z epoki używano jednak również innych nazw, takich jak: Szkoła, Akademia Górnicza, Najwyższa Szkoła Górnicza, Szkoła Górnicza Praktyczna, Szkoła Kopalń i Hutnictwa, Akademia Techniczno-Górnicza, Instytut Akademiczno-Górniczny.

Rys. 2. Szkoła Akademiczno-Górnicza w Kielcach, założona w 1816 r. z inicjatywy Stanisława Staszica, mieściła się w północnym skrzydle dawnego pałacu biskupów krakowskich (fot. Cezary Jastrzębski)

* Dr Cezary Jastrzębski (jastrzebski.cezary@gmail.com) – Instytut Geografii na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach

Szkoła Akademiczno-Górnicza w Kielcach nawiązywała do europejskich tradycji wyższego szkolnictwa technicznego. Były one wówczas jeszcze całkiem nieodległe, co tym bardziej podkreśla pionierski charakter inicjatywy Stanisława Staszica. Uczony zapoznał się z profilem kształcenia politechnicznego podczas swej edukacji i podróży zagranicznych, a jako dyrektor generalny Wydziału Przemysłu i Kunsztów Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji Królestwa Kongresowego odpowiedzialny za rozwój polskiej industrializacji rozumiał potrzebę utworzenia w kraju politechniki. Wzorowała się ona na osiągnięciach sześciu akademii górniczych: w Brunzwiku (założonej w 1745 r.), Schemnitz (obecnie Bańska Szczawnica; 1763 r.), we Freibergu (1765 r.), w Petersburgu (1772 r.), Clausthal (obecnie Clausthal-Zellerfeld; 1775 r.) i Paryżu (1783 r.).

Szkoła korzystała przede wszystkim z dorobku i potencjału słynnej saksońskiej akademii we Freibergu – ośrodka naukowego opartego na rozwijającym się od wczesnego średniowiecza górnictwie i hutnictwie srebra, ołowiu oraz cynku. Stamtąd też, w porozumieniu z dworem saskim, sprowadzono na uczelnię kielecką wykładowców: fachowców od górnictwa i hutnictwa, którzy w większości zasymilowali się z nowym środowiskiem i wraz z rodzinami pozostali na stałe w Polsce. Początkowo zajęcia w Szkole Akademiczno-Górnicznej odbywały się w języku niemieckim.

W Kielcach wykładało wielu wybitnych uczonych, uznawanych za autorytety w dziedzinie górnictwa, metalurgii oraz inżynierii. Był wśród nich Johann Ehrenhold Ullmann, dyrektor Głównej Dyrekcji Górniczej i nauczyciel prawa górniczego. Po przeniesieniu szkoły do Warszawy przeszedł na emeryturę i zajął się działalnością przemysłową w podkieleckiej Jaworzni.

Jednym z najwybitniejszych nauczycieli był geolog Georg Gottlieb Pusch (rys. 3), który spędził w Kielcach 10 lat. Opublikował wiele prac na temat geologii, paleontologii i gospodarki. Jako pierwszy opisał szczegółowo geologię Polski oraz opracował mapę geologiczną Gór Świętokrzyskich. Uzyskał polski tytuł szlachecki.

Rys. 3. Georg Gottlieb Pusch (źródło: *Tygodnik Ilustrowany*, 1869, nr 80, s. 13)

Johann Carl Kaden wykładał analizę rud metali i zajmował się probierstwem górnictwem. Kierował zakładami w Niewachlowie, Białogonie, a po likwidacji szkoły wydzierżawił dobra w podkieleckim Zgórsku oraz zbudował zakłady hutnicze w Blachowni i Inowłodzu.

Friedrich Wilhelm Lempe wykładał matematykę, fizykę i budowę maszyn górniczych. Zajmował ważne stanowiska w dyrekcji górniczej. Po likwidacji uczelni kieleckiej projektował liczne zakłady przemysłowe w ramach działalności inwestycyjnej Banku Polskiego, wykorzystując przy tym nowoczesne technologie.

Kadrę profesorską tworzyli również Polacy – absolwenci m.in. Akademii Górniczej we Freibergu. Wśród nich byli: Marceł Królikiewicz (wykładał górnictwo), Andrzej Kossowicz

(nauczał prawa górniczego), Aleksander Spleszyński (był odpowiedzialny za rysunki) i Józef Tomaszewski (wykładał mineralogię).

Organizację szkoły zatwierdzono 4 czerwca 1816 r. W zajęciach akademickich mogli brać udział absolwenci gimnazjum, którzy ukończyli 16. rok życia. Jeśli nie przedłożyli odpowiedniego świadectwa, musieli odbyć roczną praktykę w kopalni albo zdać egzamin. Zachowane *Przepisy dla uczniów Szkoły Akademiczno-Górnicznej w Kielcach z 1824 r.* stanowiły, że: *Każdy chcący się poświęcić górnictwu lub hutnictwu powinien być zdrowia dobrego i sił fizycznie mocnych, [...] powinien mieć [...] nieskażone obyczaje i posiadać nauki przygotowawcze w językach polskim i niemieckim, niemniej w matematyce i fizyce.* Studenci byli nazywani „elewami” i w zależności od szczebla edukacji obowiązywały ich odpowiednie mundury górnicze. Uczniowie najwyższej klasy – akademicy – musieli nosić *kompletny mundur klasy szóstej Korpusu Górniczego i ładownicę z małym orzełkiem.*

Nauka trwała trzy lub – w przypadku mniej zdolnych studentów – cztery lata. Program obejmował m.in. matematykę, fizykę, chemię ogólną, geologię, mineralogię, budowę maszyn górniczych, hutnictwo, probierstwo, miernictwo górnicze, prawo górnicze, leśnictwo, korespondencję handlową, księgowość, rysunek topograficzny i architektoniczny. Zajęcia odbywały się od poniedziałku do soboty, zwykle w godzinach od 8 do 17, a nawet 19, z dwugodzinną przerwą obiadową.

Przykładowy piątek zorganizowany był następująco:

- od godziny 8 do 9 – matematyka zastosowana,
- od 10 do 12 – chemia powszechna,
- od 14 do 15 – geognozja,
- od 16 do 17 – nauka maszynierii górniczej,
- od 18 do 19 – prawo górnicze.

Zdobywanie wiedzy ułatwiali: specjalistyczna biblioteka, gabinet modeli i rysunków technicznych, kolekcja minerałów oraz laboratorium techniczne. Rok akademicki trwał od października do czerwca. Za naukę trzeba było płacić 72 zł rocznie. W czasie wakacji i w ciągu dwóch lat po zakończeniu szkoły studenci musieli odbyć bezpłatne praktyki w zakładach górniczo-hutniczych; składali z nich szczegółowe sprawozdania w „Dzienniku czynności” prowadzonym od dnia rozpoczęcia nauki.

W ramach studiów organizowane były naukowe wyprawy geologiczne oraz zajęcia praktyczne w zbudowanej z inicjatywy Stanisława Staszica hucie „Aleksander” w Białogonie (obecnie dzielnica Kielc). Już w XVI w. działała tu huta miedzi, potem zaś huta miedzi, ołowiu i srebra oraz kuźnica żelaza. Z wydobywanego srebra w 1817 r. wybito słynne medale z napisem „I kruszcom Polski zajaśniało słońce”. Obok zachowanych do dziś fragmentarycznie pomieszczeń huty (rys. 4) wybudowano osiedle robotnicze.

Rys. 4. W Białogonie, będącym obecnie dzielnicą Kielc, zachowały się niektóre pomieszczenia huty, w której studenci Szkoły Akademiczno-Górnicznej odbywali zajęcia praktyczne (fot. Cezary Jastrzębski)

Częściowo przetrwał również układ wodny. Całość stanowi interesujący przykład klasycystycznego założenia przestrzennego.

W ciągu dziesięciu lat funkcjonowania uczelni w Kielcach kształciło się w niej około 100 elewów. Wśród 40÷45 absolwentów znaleźli się najwybitniejsi polscy inżynierowie górnictwa i metalurzy, którzy do końca XIX w., zajmując odpowiedzialne stanowiska w kopalniach i hutach, pracowali na rzecz rozwoju przemysłu w Królestwie Polskim. Największym osiągnięciem Szkoły Akademiczno-Górnictwej było więc przygotowanie polskiej kadry kierowniczej dla górnictwa i hutnictwa, sukcesywnie zastępującej fachowców zagranicznych oraz prowadzącej aktywne prace naukowo-badawcze w celu zmodernizowania gospodarki i produkcji. Nie bez znaczenia było również kształtowanie postaw moralnych elewów, o czym świadczy fakt, że w 1821 r. założyli oni Bractwo Burszów i Szpaków Kieleckich, które prawdopodobnie miało również charakter niepodległościowy.

Do studentów kieleckiej uczelni, którzy trwale zapisali się w dziejach przemysłu polskiego, zaliczani są: Wacław Borowski, Jerzy Cieszkowski, Karol Fritsche, Antoni Klimkiewicz, Michał Kossecki, Kazimierz Kossowski, Wojciech Krygier, Jacek Lipski, Aleksander de Pollini, Łukasz Reklewski, Józef Skalski, Jan Strahler i Tadeusz Szwejkowski.

Działalność Szkoły Akademiczno-Górnictwej w Kielcach zakończyła się wraz ze zmianą koncepcji rozwoju polskiego przemysłu, lansowaną przez Franciszka Ksawerego Druckiego-Lubeckiego, który został następcą Stanisława Staszica. Na mocy postanowienia Rady Administracyjnej Królestwa Polskiego z 9 grudnia 1826 r. uczelnię w 1827 r. przeniesiono do Warszawy. Jej dalsze losy w stolicy nie są do końca rozpoznane. Najczęściej przyjmuje się, że nie podjęła działalności, choć w sprawozdawczości za 1830 r. wśród warszawskich szkół szczególnych (specjalnych) została wymieniona Szkoła Akademiczno-Górnictwa, w której pracowało trzech profesorów (Lempe, Pusch, Tomaszewski) i trzech nauczycieli (Kossowicz, Krumpel, Spleszyński), a uczyło się 16 elewów skierowanych na praktyki. Biblioteka uczelni składała się z 1331 tomów, gabinet minerałów – z ok. 2000 eksponatów, muzeum przyborów – z ponad 100 eksponatów, a modeli górniczych i hutniczych było sześć.

Szkoła Akademiczno-Górnictwa w Kielcach położyła podwaliny pod rozwój wyższego szkolnictwa technicznego w Polsce. Jej działalność jest stale badana i popularyzowana, a do chlubnych tradycji z nią związanych odwołują się zarówno Politechnika Warszawska, Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica w Krakowie, jak i istniejąca w Kielcach od 1965 r. Politechnika Świętokrzyska, będąca najstarszą uczelnią i jedyną państwową uczelnią techniczną w województwie świętokrzyskim.

LITERATURA

1. Adamczyk S.J. „Szkoła Akademiczno-Górnictwa w Kielcach (1816÷1827)”. Kielce: Agencja Reklamowo-Wydawnicza „JARD”, 2003.
2. „Dziennik Departamentowy Krakowski”. Nr 217 (1816): s. 3050.
3. „Dziennik Praw Królestwa Polskiego”. T. 1 (1816): s. 174.
4. Kleczkowski A.S. „Cztery listy J.B. Puscha z lat 1809÷1820. Wiadomość o rękopiśmiennych i drukowanych listach Puscha”. *Prace Muzeum Ziemi*. Z. 27 (1977): s. 50–51.
5. Różański W. (red.) „Księga pamiątkowa jubileuszu 150-lecia założenia Szkoły Akademiczno-Górnictwej w Kielcach”. Kielce: Kieleckie Towarzystwo Naukowe, 1971.
6. „Przepisy dla uczniów Szkoły Akademiczno-Górnictwej w Kielcach”. Warszawa 1824.
7. Rybarski F. „Szkoła Akademiczno-Górnictwa w Kielcach 1816÷1827”. *Gazeta Kielecka*. Nr 29 (1885): s. 1–2, nr 30 (1885): s. 1–2, nr 31 (1885): s. 1–2. ■